

aangeboord, die hij ook zeer leesbaar kan weergeven. Maar aan zelfs maar een begin van een antwoord is hij helaas niet toegekomen, behalve op de laatste vraag. Maar die kan dan ook eenvoudig met 'ja' of 'nee' worden beantwoord.

Lodewijk Winkeler

¶ **Jan van Engelen, *Langs een andere weg. Zoektocht naar een empirische theologie van het Rijk Gods*, KDC-Scripta deel 9, Nijmegen, 1996, 229 blz. ISBN 90-5625-012-4. f 39,50.**

Missiologen houden van memoires. A. Mulders, *Levensherinneringen* (1968), Frans Verstraelen, *Missiologie onderweg* (1980), Joh. Verkuyl, *Gedenken en verwachten* (1983), H. van Straelen SVD, *De levensweg van een missionaris* (1996) en nu dus ook Jan van Engelen. Kennelijk hebben missiologen een gevarieerd leven, waarin veel in ontwikkeling is. Voor de discipline zijn artikelen en conferentie-rapporten dan ook vaak belangrijker dan de handboeken. Dit boek ziet er overigens met de foto van de auteur tegenover de titelpagina en de uitgebreide bibliografie, waaronder ook veel niet gepubliceerde rapporten, uit als een *Festschrift*. Dat is het niet, het is wel een andersoortig monument: een missionaire autobiografie van de auteur, geb. 1924, die van 1954-1962 als Lazarist in Brazilië werkte (vandaar de vele foto's met paters en zelfs jongetjes van 12 jaar in togen), toen één jaar in Parijs studeerde en later nog in Nijmegen het doctoraal examen missiologie behaalde. Als medewerker aan de vakgroep missiologie in Nijmegen (1969-1989) en staf lid bij de Nederlandse Missieraad, maakte hij de veranderingen mee, die leidden tot een 'nieuw paradigma in de missiologie' (David Bosch, besproken op pagina 189). Van Engelen ver raadt zijn 'Braziliaanse wortels' niet in zijn definitie van missiologie als 'bevrijdende en aanstekelijke praxis van het Rijk Gods'. Inculturatie en interreligieuze dialoog spelen hierbij een geringe rol en worden op pagina's 176-177 wat zurig en minimalistisch besproken. Veel personen en ge

beurtenissen uit de nationale en internationale missiologie passeren de revue, waarom een index het boek zeer zeker had verrijkt. Vanwege het karakter van *Retractationes*, (te) uitvoerige besprekingen van eigen publicaties en rapporten, wordt een en ander toch wel erg veel van dit collectieve proces vanuit deze ene auteur bekeken. En dat duidelijk selectief: de dramatische ontwikkelingen die ervoor gezorgd hebben dat in 1994 de volledige staf van de Nederlandse Missieraad moest vertrekken, komen slechts in een bijzin ter sprake, terwijl Van Engelen daar van 1969 als studiesecretaris werkte en na 1985 als bestuurslid betrokken was. Het debat met de kerkelijke hiërarchie wordt juist weer wel breed uitgemeten. Van een ingewijde hadden we hier en elders toch wat meer mogen verwachten (214).

Karel Steenbrink

¶ **H. Florijn, *Uit de begintijd van de Gereformeerde Gemeenten. Over personen en voorvallen uit een bevindelijk kerkverband*, Kampen, 1996, 159 blz., ill. ISBN 90-6140-388-X. f 39,90.**

Deze bundel bevat een achttal artikelen die belangrijke personen en gebeurtenissen uit de eerste 25 jaar (1907-1932) van de geschiedenis van de Gereformeerde Gemeenten belichten. Vier artikelen verschenen reeds eerder, maar werden voor deze bundel aangepast.

Het eerste artikel schetst een beeld van ds H. Roelofsen aan de hand van zijn brieven. De meeste brieven hebben een zeer bevindelijke toon. Twee ondertekeningen kunnen dat voldoende illustreren: 'Uw onwaardige vriend en broeder' of 'Uw ellendige vriend'. Het tweede artikel geeft een beeld van de werkzaamheden van de classis Middelburg kort na de vereniging van 1907. De meeste vergadertijd blijkt besteed te zijn aan vragen rond de kerkelijke tucht. De geruchtmakende overgang van ds W. den Hengst uit de Gereformeerde Kerken in Nederland naar de Gereformeerde Gemeenten (1913) wordt besproken om helderheid te verschaffen over het 'belangrijkste verschil in leerstellig opzicht' tussen